

Катерина Андрощук
студентка магістратури ІФЖ
(Наук. керівн. – докт. філол. наук,
проф. Іваницька Н. Л.)

**МІЖМОВНА КОРЕЛЯЦІЯ СЕМАНТИЧНИХ
ЄДНОСТЕЙ ТРЬОХЕЛЕМЕНТНОЇ БУДОВИ В
ХУДОЖНЬОМУ МОВЛЕННІ**

Сучасна теоретична граматики в її оновленому вигляді будується на виокремленні різного роду моделей, схем, зразків синтаксичних структур, у яких ураховані особливості повнозначних слів щодо можливостей реалізації їхньої семантики. Останнім часом у мовознавстві порушуються питання, що стосуються природи семантичних єдностей, які утворюють релятивні дієслова.

Моделі таких єдностей уперше були розроблені Н. Шведовою, досліджувалися К. Городенською, А. Загіткою, І. Прокопенко, а згодом в україністиці Н. Іваницькою були здійснені спроби систематизувати їх з урахуванням словесного синсемантизму.

Предметом нашого дослідження виступають семантичні єдності трьохелементної будови, а **об'єктом** – граматична структура мови.

Мета статті – проаналізувати семантичні єдності трьохелементної будови в художніх текстах української й англійської мов, їхнє кількісне співвідношення та показати участь таких конструкцій у моделюванні структури речення.

Матеріалом дослідження слугувало 120 конструкцій, дібраних із художніх текстів українських та англійських прозаїків ХХ століття.

Н. Шведова зазначає, що семантико-граматична заданість заповнення відкритої позиції слова характеризує більшість слів сучасної української літературної мови і виявляється в наявності сильних прислівних зв'язків між залежним і підпорядковуючим словом [8, с. 305]. Подібні сполучення слів називаються семантичними єдностями й будуються за певними моделями.

При транспонуванні в реченнєву структуру семантичні єдності утворюють такі моделі простого речення:

- предикативно-двохоб'єктну;
- предикативно-об'єктно-обставинну.

1. Предикативно-двохоб'єктна модель типізує синтаксичну структуру двоскладних речень із двома обов'язковими компонентами приприсудкової

залежності з об'єктивним відношенням [3, с. 147]. Вона об'єднує речення, позицію присудків у яких заміщують тривалентні дієслова, загальною семантичною властивістю яких є спрямованість дії (стану) на два предмети: *Такий урок подав нам усім ювіляр* (В. Яворівський, с. 207) – *подав* (що?, кому?).

У таких реченнях, як стверджує Н.Л. Іваницька, предикативна ознака виражається присудком і двома приприсудковими компонентами, один з яких компенсує семантику присудка в плані спрямованості дії на предмет, а другий вказує на інший предмет як сферу концентрації дії [4, с. 170]. Речення відтворюють ситуацію, у якій беруть участь три учасники: суб'єкт, об'єкт і адресат. На формально-синтаксичному рівні в моделі речення наявні два обов'язкові приприсудкові поширювачі у формі знахідного й давального відмінків без прийменника: *Він таки купив Софії одяг* (В. Яворівський, с. 76); *Тоді Шагіну подав руку козак* (Р. Іваничук, с. 44); *He gave me a frigid glance* (S. Maughan, p. 55); *He showed me three* (S. Maughan, p. 78).

Присудки в таких реченнях виражаються дієсловами релятивної семантики, які позначають:

1) спосіб передачі: укр.: *давати* (що?, кому?), *підсовувати* (що?, кому?), *заповідати* (що?, кому?); англ.: *to give* – *давати* (що?, кому?), *to left* – *залишати* (що?, кому?); Йому начальство завдання дало (В. Яворівський, с. 90); Дочка Олеся підсунула батькові тарілку з холодцем, вкраяла свіжого хліба, налила в склянку „Фанти“ (В. Яворівський, с. 36); Ця житло заповіла йому бабуся перед своєю смертю (В. Яворівський, с. 118); And now she's dead and left him everything she had (S. Maughan, p. 20); She gave me a bring and amicable flash of her white teeth (H. Cresswell, p. 143).

2) спосіб комунікації: укр.: *розповісти* (що?, кому?), *оголосити* (що?, кому?) *співати* (що?, кому?); англ.: *to retold* – *переповідати* (що?, кому?), *to cry* – *кричати* (що?, кому?); Однокурсники розповіли Богдану останні новини (М. Стельмах, с. 112); Коли червоні оголосили білим офіцерам амністію, він повернувся додому (М. Стельмах, с. 306); Жінка заспівала дитині колискову (В. Яворівський, с. 126); Madame Saladine retold him her unhappy story with trembling voice (S. Maughan, p. 87); Jack cried them something wild (H. Cresswell, p. 147).

3) цілеспрямований емоційний вплив: укр.: *висотувати* (що?, кому?), *набивати* (що?, кому?), *зламати* (що?, кому?); Туга висотує Ахметові душу (Р. Іваничук, с. 86); Чуже щастя набивало йому оскомину (М. Стельмах, с. 13); Проклятий Аремон зламав їй долю (М. Стельмах, с. 216). Оскільки більшість семантичних єдностей на позначення емоційного впливу є сталими виразами [1, с. 14], то в англійській мові відсутні їхні відповідники, оскільки вони представлені іншими моделями, притаманними англійській художній традиції.

У реченнях, об'єднаних такою моделлю, може виражатися двоспрямоване відношення: один з обов'язкових приприсудкових

компонентів має постійну морфологічну форму (знахідного відмінка), а синтаксичну парадигму другого складають імена в родовому, давальному й орудному відмінках (з прийменниками та без них) [3, с. 148]: *Федір допомагає грабарям очима, його погляд веде кожен кидок піску* (В. Яворівський, с. 6). Такі конструкції досить часто трапляються і в англійських художніх текстах: *I not only shared a cabin with him and ate three meals a day at the same table* (S. Maugham, p. 68).

Присудки в таких реченнях виражаються синсемантичними дієсловами на позначення:

1) фізичної дії, спрямованої на об'єкт: укр.: *накрити* (кого?, чим?), *поправити* (що?, чим?), *промокнути* (що?, чим?), *відгрібати* (що?, чим?); англ.: *to hand* – *передати* (що?, кому?): *Марія накрила кротеня куфайкою на підлозі, поправила пучками вогник свічки* (В. Яворівський, с. 198); *Промокнула їх сліпучо-білою хусточкою, що ніжно запахла французькими парфумами „Містерія Роша“* (В. Яворівський, с. 24); *Щоб не стояти зараз без роботи, Федір відгрібає руками пісок, аби не осипався назад, у яму* (В. Яворівський, с. 6); *I handed it to him* (H. Cresswell, p. 73).

2) психічної діяльності: укр.: *знайомити* (кого?, з ким?, з чим?), *впізнати* (кого?, у кому?); англ.: *to introduce* – *відрекомендувати* (кого?, кому?), *to order* – *дозволити* (що?, кому?): *Мурах-баба познайомив її з іншими людьми, які жили в мечеті* (Р. Іванчук, с. 32); *Якби не куфайка і кирзові чоботи, якби його перевдягнути в костюм з краваткою, ніхто б не впізнав у ньому селяка – різноробочого колгоспної бригади* (В. Яворівський, с. 7); *Roger introduced her to his friends* (S. Maugham, p. 9); *I ordered it for my guest* (S. Maugham, p. 143).

2. **Предикативно-об'єктно-обставинна модель** типізує речення, у яких дія співвідноситься з об'єктом й обмежується відповідними обставинними параметрами [4, с. 171]: *Він поклав гроші перед мамою* (В. Яворівський, с. 34); *Військова бронемашина спихала в кювет розбиті „Жигулі“* (В. Яворівський, с. 20); *She put her hands to the clasp* (S. Maugham, p. 72); *He lit it from a piece of burning charcoal* (S. Maugham, p. 167).

У реченнях цього типу роль присудків виконують тривалентні дієслова з релятивною семантикою, що позначають:

1) локалізацію об'єкта в просторі: укр.: *намацати* (кого?, що?, де?), *займати* (що?, де?); англ.: *to spend* – *проводити* (що?, де?), *to leave* – *залишати* (що?, де?): *То він намацав у кишені шматок кореня, викинутого грабарями з татової ями, і обмацує його нервовими пальцями* (В. Яворівський, с. 26); *Вони займають місця в люльці* (В. Яворівський, с. 55); *I spent the next morning at work* (S. Maugham, p. 55); *They left money on the table for the maids'*

wages, the rent to the end of their tenancy, and the tradesmen's bills (S. Maugham, p. 56);

2) процес переміщення об'єкта, що передбачає кінцевий пункт переміщення: **укр.**: упихати (що?, куди?) **заховати** (кого?, що?, куди?), **шаснути** (чим?, куди?); **англ.**: to take – брати (кого?, що?, куди?), to turn – повертати (що?, куди?), to clip – вмочати (що?, куди?): *Мама таки упихнула в кишеню Сашкові гроші* (В. Яворівський, с. 91); *Дідуся Івана заховають, як нашу першу маму заховали в землю?* (В. Яворівський, с. 17); *Мирович шаснув рукою до кишені* (В. Яворівський, с. 23); *He took her here, there, and everywhere* (S. Maugham, p. 9); *The question turned my eyes to the Craigs* (S. Maugham, p. 51); *Miss Gray clipped her napkin into water* (S. Maugham, p. 53);

3) процес переміщення об'єкта, що передбачає вихідний пункт переміщення: **укр.**: **занаджувати** (кого?, звідки?), **дістати** (що?, звідки?), **виманити** (кого?, звідки?); **англ.**: to take – виймати (що?, звідки?): *Місто безоглядно занаджує молодь із сіл прилеглих районів* (В. Яворівський, с. 15); *Голова роззублено провів його поглядом, дістав з піджака промову* (В. Яворівський, с. 23); *Передвечірня прохолода виманила з печер циган* (Р. Іваничук, с. 44); *He took a cigar from the box and then lit it* (S. Maugham, p. 56).

Н.Л. Іваницька зазначає, що речення цієї моделі можуть виражати оцінку. Функцію присудків виконують синсемантичні дієслова зі значенням:

1) сприймання через слухові, зорові чи тактильні аналізатори: **слухати** (кого?, що?, як?), **цілувати** (кого?, як?), **to look** – поглядати (на кого? як?): *Ярина слухала його неухважно, думаючи про Богдана* (М. Стельмах, с. 93); *Але, на її подив, він цілував дівчину грубо і хтиво, стискаючи пальці на її плечах* (Р. Іваничук, с. 274); *Jack look at uncle Sem suspectively* (H. Cresswell, p. 6);

2) психічних процесів, пов'язаних із градаційною чи етичною оцінкою: **розуміти** (кого?, як?) **ставитися** (до кого?, як?): *Андрій розумів їх непогано* (Р. Іваничук, с. 183); *Чорбаджі зазвичай ставилися зневажливо до яничар* (Р. Іваничук, с. 69). Такі єдності не характерні для англійської прози, оскільки оцінне значення в них розкривається за допомогою складених іменних присудків.

Отже, семантичні єдності трьохелементної будови досить поширені в художньому мовленні. Проведене дослідження дозволило визначити їх співвідношення в українських й англійських художніх текстах, як 3:2. З'ясовано також, що серед предикативно-двохоб'єктних моделей англійської мови кількість трьохелементних семантичних єдностей з прийменниками складає 72,3%, тоді як серед аналогічних конструкцій української мови їх лише 36%.

Кількість предикативно-об'єктно-обставинних моделей трьохелементних конструкцій з прийменниками в англійській мові сягає 76,7%, а в українській – 43,2%.

Література

1. Жуковська В. В. Лексико-семантичні та граматичні характеристики англійського дієслова в художньому тексті: лінгвостатистичний аспект (на матеріалі популярних політичних романів) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. / В. В. Жуковська. – К. : 2006. – 20 с.
2. Загітко А. П. Позиційна модель речення і валентність дієслова / А. П. Загітко // Мовознавство. – 1990 – № 2/3. – С. 48-56.
3. Іваницька Н. Л. Двоскладне речення в українській мові / Н. Л. Іваницька. – К. : Вища шк., 1986. – 167 с.
4. Іваницька Н. Л. Сучасні теорії категорійної граматики в лінгводидактиці: науково-методичний посібник / Н. Л. Іваницька. – Вінниця : ПП Балюк І. Б., Вид-во Вінницького державного педагогічного університету імені М. Коцюбинського, 2009. – 208 с.
5. Іваницька Н. Л. Зумовленість синтаксичної структури двоскладного речення валентністю дієслова-присудка / Н. Л. Іваницька // Мовознавство. – 1985. – № 1. – С. 39–43.
6. Корунець І. В. Порівняльна типологія англійської та української мов / І. В. Корунець. – К. : Либідь, 1995. – 238 с.
7. Прокопенко І. М. Значеннєві характеристики синсемантичних дієслів / І. М. Прокопенко // Мовознавство. – 2004. – № 2/3. – С. 61–65.
8. Шведова Н. Ю. Грамматика русского языка / Н. Ю. Шведова. – М., 1970. – 342 с.
9. Шведова Н. Ю. О соотношении грамматической и семантической структуры предложения / Н. Ю. Шведова // Славянское языкознание : IX Международный съезд славистов. – М., 1983. – С. 306–321.

Список використаних джерел

1. Іваничук Р. І. Яничари : історичний роман : для серед. та старш. шк. віку / Р. І. Іваничук. – К. : Веселка, 1993. – 239 с.
2. Стельмах М. П. Дума про тебе / М. П. Стельмах. – К. : Вид-во ЦК ЛКСМУ „Молодь”, 1971. – 389 с.
3. Яворівський В. Марія з полином в кінці століття : роман / Володимир Яворівський. – К. : Рад. письменник, 1988. – 261 с.
4. Cresswell H. Ordinary Jack / Helen Cresswell. – London : Faber and Faber, 1977. – 191 p.
5. Maugham S. Selected Stories / Somerset Maugham / Vinnitsa : Thesis, 2008. – 192 p.

Роман Бондарчук
студент магістратури ІФЖ
(Наук. керівн. – докт. філол. наук,
проф. Іваницька Н. Л.)

ПРЕДИКАТИВНО-ОБСТАВИННІ МОДЕЛІ РЕЧЕНЬ ДІЄСЛІВНОЇ БУДОВИ ЯК ПАРАМЕТР СТИЛЮ ТА АВТОРСЬКОГО МОВЛЕННЯ

На сучасному етапі розвитку синтаксичної